

**ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ДОРІВКУ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ
ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ
(теоретичні основи розвитку)**

У статті проаналізовано понятійний апарат виховного процесу західноукраїнських педагогів першої третини ХХ століття. Виявлено відмінності та загальні погляди педагогів на різні напрями виховання. Виокремлено основні принципи розв'язання та реалізації проблем у процесі тогочасного виховання молоді. Теоретичні положення і методичні знахідки педагогів-учених, їхні висновки і рекомендації щодо організації національного шкільництва й виховання є важливим і помітним вкладом у вітчизняну педагогіку.

Ключові слова: *понятійний апарат, західноукраїнські землі, національне виховання, родинне виховання, принципи, засоби виховання, педагогічні погляди.*

В статье проанализирован понятийный аппарат воспитательного процесса западноукраинских педагогов первой трети XX века. Обнаружены отличия и общие взгляды педагогов на разные направления воспитания. Выделены основные принципы решения и реализации проблем в процессе тогдашнего воспитания молодежи. Теоретические положения и методические находки педагогов-учених, их выводы и рекомендации, относительно организации национальной школы и воспитания являются важным и заметным вкладом в отечественную педагогику.

Ключевые слова: *понятийный аппарат, западноукраинские земли, национальное воспитание, семейное воспитание принципы, средства воспитания, педагогические взгляды.*

The concept vehicle of an educate process of zakhidnoukrainskikh teachers of first third of age is analysed in the article. Found out differences and general looks of teachers on different directions of education. Basic principles of decision and realization problems are selected in the process of that time education of young people. The row of positions of the pedagogical system of the last century is especially actual for modern school: idea of synthesis of authority and freedom in education, idea of active school, idea of education of the Ukrainian young people on domestic, national, moral values and others like that. Theoretical positions and methodical finds of pedagogiv-uchenikh their conclusions and recommendations in relation to organization of national shkil'nictva and education are an important and noticeable contribution to domestic pedagogics.

Keywords: *concept vehicle, zakhidnoukrainski earths, national education, domestic education, principles, facilities of education, pedagogical looks.*

Постановка проблеми. Критичне осмислення нашого минулого має для України дуже важливе соціально-політичне, культурне, наукове та практичне значення. Тому важливого значення набуває переосмислення й об'єктивне висвітлення надбань історико-педагогічної науки, творче використання національного освітнього досвіду, сконцентрованих переважно у теоретичному доробку визначних культурно-освітніх діячів і педагогів минулого.

Сучасну українську освіту характеризує тенденція до формування нової педагогічної парадигми. У виховному процесі виникають проблеми, які не можуть бути розв'язані в рамках існуючої моделі загальноосвітньої школи.

За останні роки дослідження історії розвитку освіти в Галичині набули ширших масштабів і нового спрямування. Зокрема, значний науковий інтерес з погляду залучення раніше недоступної джерельної бази становлять праці Б.Ступарика, який ґрунтовно досліджував проблеми національної школи та виховання в педагогічній думці Галичини за часів іноземної окупації (1772-1939 рр.). Діяльності товариства “Рідна школа” присвячено статті Г. Білавич, Д. Герцюка, Н. Кошелевої, О. Кузьмінець, І. Цепенди. До проблеми підготовки майбутніх учителів в учительських семінаріях звертається у своїх статтях М. Барна, Т. Завгородньої. Негативні наслідки від запровадження в українських школах двомовності показує З. Книш. Аналіз навчально-виховної діяльності окремих середніх українських навчальних закладів висвітлено у працях В. Вериги, І. Курляк, Р. Кухара. Однак, розвиток понятійного апарату у доробку західноукраїнських педагогів означеного періоду не розглядався.

Виклад основного матеріалу. Українські землі Галичини досліджуваної доби перебували на становищі внутрішньої колонії Австро-Угорщини (XIX – початок XX ст.) й Польщі (20-30-ті рр. XX ст.), були додатком розвинутих промислових районів держав-загарбниць. Незважаючи на лояльність законів Австро-Угорщини, влада в краї фактично належала польській верхівці, яка гальмувала український національний та соціальний рух на всіх рівнях і полонізувала населення краю.

Офіційним перешкодам прогресивна громадськість краю протиставляла низку організаційних заходів: відбувався активний пошук концептуальних основ створення національної системи освіти і виховання, обґрунтовували її наукові засади, вперше розробляли проекти української національної школи. В основу діяльності галицьких культурно-освітніх організацій була покладена програма розбудови рідної школи, створення приватного українського шкільництва, основотворчими принципами якого проголошено народність, природовідповідність, гуманізацію і демократизацію навчально-виховного процесу.

На основі аналізу джерельної бази встановлено, що, наприклад, М. Галущинський вважав за необхідне задля збереження української нації спрямовувати діяльність у галузі освіти й національного виховання народу шляхом реформування школи, активізації культурно-просвітницьких організацій і товариств. Національне виховання вчений розглядає як творення й безупинне вдосконалення нації, а також виховання кожного громадянина для потреб нації; визначальним чинником забезпечення даного напрямку виховання М. Галущинський вважав школу. Розглядаючи її як соціальний інститут, який має не тільки вчити, а й виховувати, він наполягав на перетворенні школи у “шкільну громаду”. Вона покликана привчати учнів підпорядковувати своє “я” загальній справі, панувати над власними пристрастями й забаганками, особливо тоді, коли “інтерес громади сего вимагає” [2, с. 8-9].

Водночас учений обґрунтовував науково-педагогічні засади національної освіти й виховання – глибоку науковість змісту освіти, яка реалізується завдяки навчально-матеріальній базі; об’єктивності, взаємозв’язку із надбаннями вітчизняної та зарубіжної педагогіки. А завдання школи М. Галущинський трактував як всебічне оновлення змісту навчальної роботи, організованої на основі наукових і корисних для життя знань й вихованні характерних рис української ментальності – любові до праці, поваги до трудящих [2].

Зміст виховання в педагогічній системі Ю. Дзєровича поділяється на фізичне виховання і виховання душі. Фізичне виховання є предметом гігієни в

широкому розумінні цього слова, яке включає в себе збереження тіла і здоров'я та розвиток тіла. До основних чинників щодо збереження здоров'я, на думку педагога, належать дихання, харчування, рух і відпочинок, одяг, чистота тіла тощо. Вдосконалення тіла різноманітними способами і засобами Ю. Дзерович називає плеканням, що відбувається через плекання м'язів, зміцнення нервової системи і турботу про сенсорні системи, тобто органи чуття та їх гігієну. На думку педагога, вдосконалення людини мусить розпочинатися з плекання її фізичної природи, бо вона створює підґрунтя, на якому розвиватиметься праця духу. Від фізичного виховання, на думку Ю. Дзеровича, залежить не лише успіх кожного зокрема, а й добро цілого суспільства [4, с. 10].

Зміст поняття “виховання душі” у педагогічній системі Ю. Дзеровича визначається трьома складовими частинами духовного життя, якими є мислення, почуття і воля. Розвиток мислення педагог відносить до сфери дидактики, а під вихованням душі розуміє розвиток почуттів і волі. Другу складову частину поняття “виховання душі” Ю. Дзерович вбачав у вихованні волі, яка є основою характеру людини. Аналізуючи значення характеру для всієї культури особистості і для успіху людини в житті, галицький педагог розглядав формування його як важливе завдання українського національного виховання. Виховання волі і характеру – проблема, актуальна для сучасного українського суспільства, оскільки її вирішення є важливою умовою реалізації пріоритетних напрямів реформування процесу виховання. Для процесу виховання почуттів основним, на думку галицького педагога, є принцип активності, що узгоджується із християнським розумінням душі та її корінної властивості.

Діяльнісний компонент виховної системи галицького педагога включає термін “виховні засоби”, під якими розуміє релігійні, моральні, розумові, суспільні та інші чинники. Універсальним виховним засобом він вважає дисципліну або карність (термін, вживаний Ю.Дзеровичем), у яке включаються приклад, при звичаювання, наказ, заборону, нагляд, нагадування, прохання, заохочування, похвалу, докір, покарання, нагороду [4, с. 11].

Сутність батьківської педагогіки розглядала А. Горохович, основними ознаками якої вважала: 1) дві основні функції батьків у вихованні підростаючого покоління: локальної (безпосередня участь батьків у творенні виховного середовища власної родини) та загальногромадської (громадянський обов'язок батьків у забезпеченні молодого покоління виховними установами загальносуспільного значення); 2) погляд на сім'ю як на частину нації, тому основи родинного виховання мають бути глибоко національними; 3) визначення духовної єдності поколінь, любові до дітей, психолого-педагогічної компетентності батьків та усвідомлення ними виховних цілей родинно-національного виховання особистості дитини, які в сукупності забезпечують відповідну виховну "атмосферу родинного дому"; 4) обґрунтування проблеми материнства, усвідомлення жінкою почесності й відповідальності місії народження та формування нової особистості; 5) погляд на співжиття трьох поколінь (дітей, батьків, дідуся і бабусі) як на оптимальний засіб національно-релігійного виховання нащадків, духовного єднання сім'ї та самовдосконалення її членів; 6) визначення спілкування батьків з дітьми, особистий приклад старших, спільну працю членів сім'ї, спільне змістовне проведення вільного часу родиною, різноманітні заохочення – основними шляхами плекання особистості дитини [3, с. 11-12].

У центрі педагогічних поглядів А. Крушельницького – дитина із вродженими задатками, здібностями, талантами. Тому, головне завдання виховання, на думку педагога, – забезпечити їх розвиток, сформувати національно свідому, вольову, цілеспрямовану й гуманну особистість, здатну працювати задля інтелектуального, духовного, економічного і культурного збагачення себе й свого народу, суспільства загалом. Провідними принципами виховання педагог вважав гуманізм, демократизм і трудову спрямованість виховного процесу [5].

Основними засобами національного виховання у школі А. Крушельницький вважав не тільки рідну мову, літературу, історію, а й трудову та професійну підготовку молоді, головним завданням якої є

формування ініціативного діяча-господаря, здатного орієнтуватися в потребах рідного народу, держави й суспільства, усвідомлювати важливість виконання професійної роботи не тільки з матеріальних міркувань, а й моральних і патріотичних спонукань. Обґрунтовуючи значення трудового принципу в шкільному вихованні, А. Крушельницький виходив із потреб формування працьовитої та “здатної до конкурентної боротьби” особистості, свідомої своїх громадянських прав та обов’язків. Передумовами розв’язання означених завдань педагог вважав: а) впровадження принципу демократизму в навчально-виховний процес; б) допомогу учням в усвідомленні сенсу трудової діяльності; в) залучення молоді до активної, свідомої та вільної праці; г) розвиток учнівського самоврядування [5, с. 8].

О. Партицький покладав великі надії на родинне виховання як важливий чинник становлення і розвитку інтелектуально-духовного світу дитини, формування рис її характеру, національної свідомості. До об’єктивних умов, які впливають на характер виховання, він відносив ставлення дорослих до дітей, взаємини між батьками, дотримання виконання батьківських обов’язків. Поряд із цим, для повноти виховного процесу, вважав учений-педагог, має бути міцний зв’язок між школою, родиною і церквою. Така увага до окресленої проблеми була зумовлена вимогами часу. Ситуація, яка склалася в галицькому краї, вимагала цілеспрямованого родинного виховання. Усвідомлюючи важливість його вирішення, О. Партицький присвятив питанням виховання підростаючого покоління та провідній ролі сім’ї у цьому процесі переважну більшість своїх праць. Зокрема, у статті “Гадки про вихованє домашнє” (1877 р.) О. Партицьким було обґрунтовано основні засади сімейного виховання: родина як первинний осередок виховання дитини; першорядне значення матері у вихованні дитини, особливо в ранньому віці; методичну підготовку батьків до виховання дітей; органічну єдність батьків і дітей, авторитет батьків у справі виховання; виховання в дітей почуття святості до родинного дому; виховання дітей на історії, звичаях і традиціях свого народу [1, с. 8].

Висновки. Таким чином, різноманітні погляди педагогів західноукраїнських земель першої третини ХХ століття є актуальними й цінними як у теоретичному, так і практичному аспектах для сучасної педагогічної науки у реалізації пріоритетних напрямів реформування процесу виховання. В умовах розбудови української національної освіти можна творчо використати досвід педагогів минувшини в таких напрямках: а) посилення виховної функції навчального процесу; б) підвищення ролі національного й громадянського виховання в педагогічному процесі; в) забезпечення співпраці й гармонії школи, сім'ї та церкви у національному вихованні дітей і молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Качмар О. В. Педагогічна спадщина та громадсько-просвітницька діяльність Омеляна Партицького: автореф. канд... пед. наук: 13.00.01 / О. В. Качмар / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2006.
2. Ковальчук В. М. Педагогічні погляди та громадсько-просвітницька діяльність Михайла Галущинського: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / В. М. Ковальчук / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. - Івано-Франківськ, 2004.
3. Палійчук О. М. Педагогічні ідеї та освітня діяльність Антоніни Горохович (1913-1997): автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / О. М. Палійчук / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2007.
4. Пастушенко Н. М. Просвітницька діяльність та педагогічні погляди Юліяна Дзеровича: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н. М. Пастушенко / Державна академія керівних кадрів освіти. - К., 1999. - 202 арк.
5. Чаграк Н. І. Педагогічні погляди і просвітницька діяльність Антона Крушельницького: автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01 / Н. І. Чаграк / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004.